

MODERN AND MODERNITY IN G. M. ZAMFIRESCU'S NOVELS

Cristian HOAGHEA
PhD Student, University of Pitești

Abstract: Modernity is a Morgana girl, embodiment of a mirage of literature. You feel like you see her everywhere, but you never know where she really is. The modern character of a literary work is given by the anchoring in a contemporary reality of the writer, by the permanent innovation, by the recovery and reinterpretation of the literary tradition, towards which it is more or less critical. The novels from the Barrier cycle are labeled as modern for the epoch in which they appeared due to the narrative techniques specific to the psychological novel, to the alternation of the narrative vision, the construction of the characters, the anchoring in a sacred geography of the author: But what is specific to G. M. Zamfirescu is the intermingling of realism - in various forms, from the classical to the psychological - with romanticism, naturalism and baroque, in an organic whole that is intended to be a masterpiece of the Romanian mythical novel. The characters are real-world types and symbolic archetypes. The modernity of a literary work is given also by its permanent actuality, by the anchoring in the present of a reader who is still seduced by the artistic skill of the author of Maidan cu dragoste. In G. M. Zamfirescu's world, two modernities coexist: the literary and the bourgeois ones.

Keywords: aesthetic eclecticism, protein literary formula, literary modernity, bourgeois modernity

Modernitatea este o Fata Morgana a literaturii.

Mai mult decât o iluzie optică, ea este o iluzie estetică. Exegeții literari au convenit, *una voce*, că modernitatea literară este intrinsecă lumii contemporane scriitorului. *Imaginea sub orice formă a vieții actuale, prezente, constituie prima condiție – și cea mai generală – a modernității literare*¹, condiție pe care, la o primă vedere, proza romanescă din ciclul *Bariera* o respectă. În ceea ce privește *Maidanul cu dragoste* și *Sfânta mare nerușinare*, este indubitabil că *principala sursă de inspirație și creativitate este conștiința prezentului asumat în nemijlocirea și în irezistibilă sa efemeritate*.²

Ancorat într-o realitate recuperabilă istoric, în aparență, eul-narator confesiv până la lacrimogen reflectă veridic o existență biografică, desprinsă din lumea de mahala a Bucureștiului de la început de secol XX: *Trăiam, ca odinioară, în înserările de presimțire și de dezgust în mine și din mine*...³ Axa temporală obiectivă este însă repede dezmințită de neconcordanțele cronologice din biografia Ivan, revoluționarul rus. Orice referință la timp trece din plan realist în plan simbolic. Primăvara și toamna sunt popasuri în devenirea eului-narator, anotimpuri ale inițierii într-un epos ce se vrea un bildungsroman.

¹ MARINO, Adrian, *Modern, modernism, modernitate*, București, Editura pentru literatură universală, 1969, p. 41.

² CĂLINESCU, Matei, *Cinci fețe ale modernității*, București, Editura Univers, 1995, p. 15.

³ ZAMFIRESCU, G.M., *Sfânta mare nerușinare*, București, Editura Gramar, 1998, p. 99.

Cu toate acestea, romanul lui G. M. Zamfirescu își trage substanța epică din evenimentele contemporane autorului, iar personajele par tipuri caracteristice societății vremii⁴. Un bestiariu uman impresionant defilează în paginile creațiilor sale: funcționarul, proletarul, prostituata, tânărul nubil, tipul matern, tipul patern, soldatul, Don Juan-ul, diformul, revoluționarul, confidentul, pușcăriașul, haimanaua, sceleratul, inocentul etc.

Ancorarea în actualitate a operei moderne presupune, implicit, efemerul, volatilul. Adrian Marino preciza că modern este spiritul epocii, spiritul timpului.⁵ Iar Matei Călinescu emite aserțiunea că întreaga tradiție literară este *expresia unei serii întregi de modernități succesive*.⁶ Așadar, modernitatea literară este tributară unei formule estetice amovibile. Într-un anume moment istoric și cultural, modernitatea s-a reflectat în formula barocului; tiparul romantic a devenit emblema modernității în secolul al XVIII-lea; cel realist sau naturalist un secol mai târziu; romanul modern a devenit psihologic și confesiv la Proust *et comp.*, pentru ca romanul postbelic să spulbere din temelii clișeele estetice preexistente.

Axioma modernității este schimbarea.⁷

Unde se situează, în aceste condiții, modernitatea romanului lui G. M. Zamfirescu? În care formulă estetică se încadrează? Prin observația atentă a mediului, prin atributul ubicuității al supranaratorului, prin verosimilitate și mimesis și prin ancorarea în realitatea prezentului eului empiric este un roman realist, prin lirism și metaforizarea limbajului, prin construcția antitetică a personajelor este romantic. Diformul, grotescul, morbul biologic, psihologic și moral țin de naturalism. Intruziunea în cotidian, cu naturalețe, a miraculosului anticipează realismul magic sud american. Confesiunea pe spații largi a naratorului-actant, nararea la persoana I, tehnicile narative proustiene țin de realismul psihologic. Realismul socialist este amplu reprezentat, mai ales în primele două volume, de critica directă a sistemului burghez opresiv, de empatia naratorului față de proletari, de tonul mesianic și de cultul muncii. Barocul este în detaliu analizat în paginile care urmează.

Intuitiv, creatorul *Barierei* a zidit în paginile romanelor sale o sinteză de modernități.

Emblematică este construcția personajului. Se știe că *personajul romanului și al povestirii realiste relevă, dincolo de datele existenței sale, drama unei categorii întregi*.⁸ Însă tipologia personajului nu este, la G. M. Zamfirescu, decât parțial realistă. Tipuri precum funcționarul, proletarul, prostituata, haimanaua sunt realiste, Don Juan-ul, inocentul, pușcăriașul, diformul, tânărul nubil și îndrăgostit aparțin esteticii romantice; sceleratul, schilodul fizic sau moral țin de estetica naturalistă; tipul sensibil, efeminat,

⁴ Vide GRIGORESCU, Dan; ALEXANDRESCU, Sorin, *Romanul românesc în secolul al XIX-lea*, București, Editura enciclopedică română, 1971, p. 38.

⁵ MARINO, Adrian, *Modern, modernism, modernitate*, București, Editura pentru literatură universală, 1969, p. 48.

⁶ CĂLINESCU, Matei, *Cinci fețe ale modernității*, București, Editura Univers, 1995, p. 52.

⁷ Modernitatea este văzută ca o schimbare continuă, *până acolo încât schimbarea constituie însăși esența ei*. CĂLINESCU, Matei, *Cinci fețe ale modernității*, București, Editura Univers, 1995, p. 75.

⁸ GRIGORESCU, Dan; ALEXANDRESCU, Sorin, *Romanul românesc în secolul al XIX-lea*, București, Editura enciclopedică română, 1971, p. 47.

predestinat tragicului este baroc. Detaliile ce vizează construcția personajelor de la volum la volum, chiar de la capitol la capitol, aduc *ad lumen* faptul că niciun personaj nu este pur, în sensul că nu aparține 100% unei estetici. Personajul se contaminează. Genele sale au suferit malformații. Fane, pușcăriaș și Don Juan, este considerat de vocea narativă romantic; în mai mare măsură este baroc prin fatalitatea acceptată cu resemnare și prin efeminare. Maro, personaj naturalist prin maladia morală de care suferă, baroc prin înfrumusețare ca succedaneu al puterii, *de facto*, se constituie într-un personaj mitic prin frumusețe. Ea este *domnița din poveste, închisă în turnul zmeului și păzită de câini năzdrăvani*⁹, dar *eodem tempore*, ea este și Amanta Arhetipală, Marea Preoteasă a Erosului: *o fărâmă din marele suflet al neînfricoșatului și mereu triumfătorului Eros*.¹⁰

Însă nu principiul sau eclecticismul estetic dau valoare unei opere literare, ci capacitatea acesteia de a rămâne actuală în conștiința publicului. De aceea, modernitatea romanului gzmamfirescian rezidă în confruntarea cu timpul. Dacă a fi modern ține de capriciul unei epoci și de mutația percepției estetice, stabilitatea o dă valoarea estetică. Prin urmare, orice scriitor pe care atenția publicului îl păstrează în actualitate este un scriitor modern.

Admitem, pe de o parte, că *pentru a fi cu adevărat modern, scriitorul trebuie să își asume riscul de a șoca publicul*¹¹, iar, pe de altă parte, că *noutatea totală este imposibilă*¹². De aici rezultă că noutatea la G. M. Zamfirescu este formula literară proteică, în care se contopesc romanul tradițional al lui Nicolae Filimon – de realism incipient, cu narator incapabil să se obiectiveze total, – și romanul de analiză psihologică, în care un ego frustrat se supune și se expune disecției sufletești: *Adormisem cu lacrimile în gene, gândindu-mă la Puica, la Fana, la piciorul pe care încă nu i-l văzusem gol, cu dorința și cu ochii la papucii țigăncii*.¹³

Șochează coexistența frazei romantice, melodice prin seria epitetelor și abundența comparațiilor (*Feciorul florarului urcase după ea, cu pasul din ce în ce mai greu pe povârnișul cu bulgării rostogoliți spre vale într-o huruială surdă, ca de prăbușire în adânc*¹⁴) cu grotescul naturalist al caricaturilor umane din *casa cu nebuni*; după cum șochează asocierea detaliului realist de observație socială și a detaliului simbolic specific romanului mitic; sau imixtiunea incompatibilă a misticismului religios și a socialismului utopic.

În literatură, în general, și în literatura modernistă, în special, noul constă în valorificarea, reinterpretarea și adaptarea formulelor preexistente. Astfel se asigură *persistența ideilor vechi în forme noi*.¹⁵ Devine, deci, un factor de modernitate artistică maniera originală în care romancierul interbelic valorifică mitul. Sub aparența de

⁹ ZAMFIRESCU, G.M., *Maidanul cu dragoste*, București, Editura Litera Internațional, 2009, p. 168.

¹⁰ ZAMFIRESCU, G.M., *Maidanul cu dragoste*, București, Editura Litera Internațional, 2009, p. 241.

¹¹ CĂLINESCU, Matei, *Cinci fețe ale modernității*, București, Editura Univers, 1995, p. 45.

¹² MARINO, Adrian, *Modern, modernism, modernitate*, București, Editura pentru literatură universală, 1969, p. 80.

¹³ ZAMFIRESCU, G.M., *Maidanul cu dragoste*, București, Editura Litera Internațional, 2009, p. 165.

¹⁴ ZAMFIRESCU, G.M., *Cântecul destinelor*, Caracal, Editura Hoffman, 2020, p. 302.

¹⁵ MARINO, Adrian, *Modern, modernism, modernitate*, București, Editura pentru literatură universală, 1969, p. 82.

realism și verosimilitate se zidește o lume mitică, în care sensurile de suprafață sunt răsturnate. Tino este un satir care invocă forța arhetipală a lui Dionysos, ilfovenii, făpturi orfice, se desprind *ca într-o apă de poveste*¹⁶; Kiramu este femeia-demon, frumusețea fără suflet; mahalaua devine un purgatoriu în care suflete damnate își ispășesc o vină ontică; timpul aparent real, istoric devine un timp circular – labirintul în care mitul eternei reînțoarceri supune personajele-arhetipuri, cu o conștiință amnezică, la o reiterare a supliciului originar.

La G. M. Zamfirescu, antirealismul, nu realismul este marca modernismului literar.

Verum ipsum factum, cele trei romane din ciclul *Bariera* nu întrunesc, *aeque*, nici principiile modernismului literar, nici principiul valorii artistice. *Maidanul cu dragoste* este o narațiune opacă, ale cărei sensuri se regăsesc în straturi succesive de adâncime interpretativă. În *Cântecul destinelor*, perspectiva narativă unică și clasică (exceptând primele capitole) aduc în prim plan o narațiune mult mai transparentă. Se coboară în preistoria realismului. Pe spații largi auzim, parcă, vocea naratorului din *Ciocoii vechi și noi*. Și totuși, este o lectură captivantă, un roman reușit prin ritm, prin arta narațiunii, prin personaje. Copiind formula narativă din *Maidanul cu dragoste*, *Sfânta mare nerușinare* nu aduce nimic nou față de acela, are însă deficiențe ce provin din anemierea firului narativ, încâlcita ordonare epică – câtă a mai rămas – liricizarea limbajului până la lacrimogen. Fără a fi în întregime ratat, *nostra opinione*, *Sfânta mare nerușinare* este veriga slabă a ciclului romanesc, atât din perspectivă valorică, cât și din perspectiva modernității și actualității sale.

Bibliografie

CĂLINESCU, Matei, *Cinci fețe ale modernității*, Editura Univers, București, 1995

GRIGORESCU, Dan; ALEXANDRESCU, Sorin, *Romanul românesc în secolul al XIX-lea*, Editura enciclopedică română, București, 1971.

MARINO, Adrian, *Modern, modernism, modernitate*, Editura pentru literatură universală, București, 1969

ZAMFIRESCU, G.M., *Maidanul cu dragoste*, tabel cronologic și referințe critice de Teodora Dumitru, prefață de Marius Chivu, Editura Litera Internațional, București, 2009

ZAMFIRESCU, G.M., *Sfânta mare nerușinare*, Editura Gramar, București, 1998, Ediție îngrijită, prefațată și bibliografie de Valeriu Râpeanu

ZAMFIRESCU, G.M., *Cântecul destinelor*, Editura Hoffman, Caracal, 2020

¹⁶ ZAMFIRESCU, G.M., *Maidanul cu dragoste*, București, Editura Litera Internațional, 2009, p. 37.